

УДК 343.9

DOI 10.36919/3041-1149(Print).6-7.2025.182-187

П. В. Цимбал,

доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,

завідувач кафедри права,

ПВНЗ «Європейський університет»

email: tsymbal52@meta.ua

ORCID 0000-0002-7244-4669

ВИРІШЕННЯ ТАКТИЧНИХ ЗАВДАНЬ ПІД ЧАС ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ СВІДКА НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Стаття присвячена розкриттю питань щодо способів вирішення тактичних завдань під час забезпечення заходів безпеки свідків, а саме конфіденційності даних про них, на стадії досудового розслідування в кримінальному провадженні. Зважаючи на важливу роль свідків у розслідуванні кримінальних правопорушень та їхній потенційний ризик стати об'єктами насильства або тиску, стаття зосереджується на розробці ефективних заходів, спрямованих на їх захист. Розглядаються основні аспекти тактичних дій, охоплюючи вибір засобів забезпечення конфіденційності інформації, організацію безпечного транспортування та перебування свідка, а також взаємодію між правоохоронними органами для забезпечення комплексного підходу. Визначаються основні виклики, з якими стикаються правоохоронці під час досудового розслідування, зокрема потреба в оперативному реагуванні на зміни в обстановці та ситуації, що виникають навколо свідка. Стаття також аналізує міжнародний досвід і нормативно-правові засади забезпечення безпеки свідків, пропонуючи способи вдосконалення національної практики з урахуванням сучасних стандартів і вимог кримінального процесу.

Ключові слова: свідок, заходи забезпечення безпеки, досудове розслідування, кримінальне провадження.

Постановка проблеми та її актуальність. Актуальність обраної теми зумовлена ключовою роллю свідків у розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень. Свідки часто є носіями важливої інформації, яка може сприяти встановленню істини в провадженні, проте їхня готовність співпрацювати з правоохоронними органами значною мірою залежить від гарантій їхньої безпеки.

У сучасних умовах зростання організованої злочинності, поширення насильницьких злочинів і збільшення ризиків тиску або помсти свідкам забезпечення їхньої безпеки стає одним із пріоритетних завдань правоохоронної системи. Особливого значення це набуває на досудових стадіях кримінального провадження, коли збір доказів, формування доказової бази та збереження свідчень потребують ретельного підходу.

Тактичні завдання із забезпечення безпеки свідка охоплюють розробку та реалізацію заходів для мінімізації ризиків фізичного й психологічного впливу, забезпечення конфіденційності інформації та гарантування дотримання прав свідків, що вимагає використання сучасних методів криміналістики та відповідних юридичних інструментів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питань забезпечення безпеки свідків на досудовому розслідуванні в кримінальному провадженні в Україні займалися такі науковці: А. А. Страшок, який аналізував забезпечення безпеки свідків та їхніх близьких родичів у кримінальному провадженні України, А. М. Орлеан – досліджував процедури забезпечення безпеки учасників кримінального провадження й адаптацію законодавства України до європейських стандартів, О. І. Ромців – вивчав особливості забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві в Україні, Г. І. Глобенко – досліджував окремі аспекти інституту забезпечення безпеки учасників кримінального провадження, О. О. Бояров – досліджував

забезпечення безпеки осіб під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності, В. В. Галаган – вивчав безпеку учасників кримінального провадження як правове поняття. Ці науковці зробили значний внесок у дослідження проблематики забезпечення безпеки свідків та інших учасників кримінального провадження в Україні.

Метою статті є дослідження способів вирішення тактичних завдань під час застосування заходів безпеки щодо свідка на стадії досудового розслідування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Успішне виконання завдань, покладених на кримінальне переслідування на етапі досудового розслідування, значною мірою залежить від активної участі потерпілих, свідків та інших осіб, які співпрацюють зі слідчими органами, надаючи свідчення для встановлення обставин скоєного кримінального правопорушення.

Однак аналіз слідчо-судової практики свідчить, що такі учасники кримінального провадження, а також їхні родичі та близькі нерідко стають об'єктами неправомірного посткримінального впливу з боку злочинців чи афілійованих з ними осіб. Це може мати на меті перешкоджання розслідуванню або помсту за їхню сумлінну участь у процесі.

Залежно від характеру, обсягу й етапу розслідування кількість осіб, залучених до провадження, може варіюватися від декількох до кількох сотень. З огляду на це на початковій стадії розслідування слідчий має створити модель процесу розслідування. Така модель передбачає формування уявного опису процесу розслідування та подальший аналіз цієї моделі як інструменту для отримання криміналістично важливої інформації.

До структури моделі мають входити всі можливі слідчі ситуації, що пов'язані з порушенням безпеки учасників кримінального процесу та інших осіб. Завдяки моделі розслідування слідчий отримує інформацію про:

- 1) можливі ситуації, які можуть призвести до порушення безпеки учасників кримінального процесу та інших осіб;
- 2) орієнтовну кількість осіб, безпека яких може бути під загрозою під час розслідування;
- 3) приблизну кількість осіб, які можуть вчиняти дії, спрямовані проти безпеки учасників провадження;
- 4) типи потенційних загроз безпеці в межах цього провадження.

Розглянемо основні ситуації, які стосуються фізичного та морального тиску на осіб, залучених до провадження, з метою перешкоджання розслідуванню.

Суб'єкти протидії розслідуванню вимагають від свідка змінити свої показання або відмовитися від їхнього надання, погрожуючи фізичною розправою. Водночас вони зазвичай добре обізнані про свідка, який може надати доказову інформацію щодо вчиненого кримінального правопорушення. У таких випадках особа, яка здійснює протидію, є відомою. Однак далеко не завжди особи, які зазнають тиску, повідомляють про це слідству. Тому першочерговим завданням є з'ясування, чи дійсно на свідка чиниться протиправний вплив. Цю інформацію здебільшого можна отримати за допомогою проведення оперативно-розшукових заходів. У вітчизняній криміналістичній літературі описано основні ознаки, які можуть свідчити про можливий вплив [1, с. 319].

Наступним кроком є стимулювання свідка до надання інформації про обставини впливу, зокрема про те, хто саме здійснює тиск, з якою метою, за яких обставин тощо. Водночас, незалежно від отримання такої інформації, у разі коли з огляду на характер розслідуваного кримінального правопорушення й особливості учасників процесу ймовірність протидії є високою, слідчий повинен вжити заходів для ізоляції свідка від суб'єкта протидії.

Щодо підозрюваних, які можуть виступати суб'єктами протидії, доцільно застосувати заходи кримінального процесуального примусу, наприклад запобіжний захід як тримання під вартою або затримання до повідомлення про підозру.

На нашу думку, питання про застосування чи скасування запобіжних заходів потрібно вирішувати з урахуванням думки особи, на яку чиниться вплив. Варто враховувати, що тиск може бути спрямований не лише на свідка, а й на його родичів чи близьких. Зазвичай суб'єкти протидії, обираючи об'єкт впливу серед близьких свідка, намагаються визначити, до кого з них свідок має найбільшу емоційну прив'язаність (чоловік, дружина, дитина, мати тощо).

Ще один тип ситуацій виникає, коли суб'єкт протидії не знає, на кого саме з учасників провадження потрібно здійснити вплив. У такому разі ключовим завданням органу досудового розслідування є запобігання розголошенню інформації про осіб, які сприяють або можуть сприяти розслідуванню кримінального правопорушення.

Для забезпечення конфіденційності даних про таких осіб правоохоронним органам варто вживати комплекс заходів, спрямованих на недопущення витоку інформації до потенційних суб'єктів протидії.

Під час проведення слідчих (розшукових) дій, коли можливий візуальний контакт між захищеною особою та ймовірним суб'єктом протидії, потрібно запобігати такому контакту. Це можна зробити, наприклад, за допомогою використання маски, розміщення особи в окремій кімнаті чи спиною до присутніх.

Ще одним дієвим заходом у подібних ситуаціях є застосування відео- та звукозапису показань. Це дає змогу свідкові чи потерпілому, який побоюється розправи за правдиві свідчення, не брати участь у слідчих (розшукових) діях. Записані свідчення відтворюють під час розгляду справи й оцінюють нарівні з іншими доказами.

Ще одна ситуація виникає в разі, коли правоохоронному органу відомо про можливий об'єкт протидії, але невідомо, хто саме з учасників провадження може виступити як суб'єкт протидії. Це можливо, наприклад, під час розслідування кримінального правопорушення, де є кілька підозрюваних, або якщо особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, ще не встановлено чи не ідентифіковано всіх співучасників.

Інший вид загроз пов'язаний із порушенням майнових прав учасників провадження. Здебільшого майнова безпека цих осіб порушується через сам факт вчинення кримінального правопорушення. У цьому разі потерпілий може захищати свої порушені права через цивільно-правові механізми, а також за допомогою подання цивільного позову в межах кримінального процесу.

Майнові права свідків можуть бути порушені через навмисне знищення або пошкодження їхнього особистого майна, що має на меті незаконний вплив на тих, хто володіє інформацією про обставини злочину.

Існують різні механізми незаконного впливу через майнові зазіхання. Зазвичай суб'єкти протидії отримують інформацію про характер і місцеперебування майна обраного об'єкта із різних джерел, після чого погрожують його знищенням у разі невиконання вимог або завдають майнової шкоди. Зазвичай спочатку шкода є незначною, але надалі висуваються протиправні вимоги під загрозою заподіяння ще більшої шкоди.

Для запобігання серйозним порушенням майнових прав свідків у разі загрози, усе майно, що належить їм на праві приватної власності, повинно бути застраховане. Страхування має здійснюватися за рахунок державного бюджету з ініціативи правоохоронних органів. Законодавство має визначати обов'язок здійснення такого страхування та його механізми. Учасникам кримінального процесу потрібно роз'яснювати можливості захисту їхніх майнових інтересів і надавати відповідні засоби для цього.

Іншим видом загроз, характерним для свідка в кримінальному процесі, є можливість завдання шкоди його честі, гідності та діловій репутації. Суб'єкти протидії, прагнучи досягти своєї мети, застосовують різні методи впливу на осіб, які сприяють кримінальному правосуддю. У багатьох випадках поряд із фізичним чи матеріальним впливом на свідків чиниться моральний тиск [2].

Одним із найпоширеніших способів морального впливу є використання засобів масової інформації. У таких ситуаціях зацікавлені особи публікують критичні матеріали в друкованих виданнях, телевізійних програмах чи радіопередачах. У цих матеріалах нібито розкриваються негативні сторони свідка, звинувачуючи його в протиправних діях або оприлюднюючи інтимні аспекти його життя. Зазвичай такі публікації спрямовані на осіб із певним статусом чи популярністю в місцевій або загальнодержавній спільноті.

На жаль, наразі нейтралізація цього виду впливу є складним завданням. Водночас правоохоронні органи повинні вжити ряд заходів: перевірити оприлюднені матеріали, а якщо

вони містять недостовірну інформацію, надати свідку допомогу в підготовці звернення до суду. У разі якщо такі дії мають ознаки кримінального правопорушення, до суб'єктів протидії потрібно застосовувати заходи кримінально-правового характеру. Крім того, свідка варто попередити про ймовірність виникнення такого виду загроз.

Крім того, суб'єкти протидії часто обирають об'єктом впливу ділову репутацію свідків. Для цього вони надсилають керівникам чи діловим партнерам свідка негативну інформацію щодо його особистих або професійних якостей. Якщо така інформація завдає шкоди професійній діяльності свідка, правоохоронним органам, які відповідають за його безпеку, потрібно офіційно спростувати зазначені дані, пояснивши причини та мотиви їхнього поширення. У разі якщо ці дії не дають результатів, правоохоронні органи мають сприяти працевлаштуванню свідка на новому місці роботи.

Отже, тактику забезпечення безпеки в кримінальному процесі варто розглядати як комплекс тактичних рекомендацій щодо проведення окремих слідчих (розшукових) і процесуальних дій, а також загалом організації розслідування. Метою цих заходів є досягнення та підтримання належного рівня захищеності охоронюваних об'єктів.

Потрібно визначити чіткі підстави й умови для внесення особи до програми захисту свідків, а також визначити коло посадових осіб, відповідальних за ухвалення рішення про участь у програмі, її організацію, виконання та контроль. Доцільно передбачити створення національного спеціалізованого житлового фонду для переселення осіб, які перебувають під захистом. Після приєднання до програми захисту свідок повинен вирішити, в якому регіоні країни він проживатиме, у якій сфері працюватиме та які матеріальні чи соціальні питання потребують першочергового вирішення. Виконання цих завдань має бути покладено на спеціальну службу, відповідальну за реалізацію програми.

Способи неправомірного впливу на свідка залежать від тяжкості кримінального правопорушення, соціального статусу підозрюваного, його зв'язків із злочинними угрупованнями, рівня поінформованості про особисті дані свідка та значущості його свідчень у доказовій базі. Найпоширенішими формами такого впливу є застосування фізичного насильства, загрози життю та здоров'ю, психологічний тиск, завдання матеріальної шкоди, шантаж, підкуп, провокації, а також створення проблем у професійній діяльності свідка.

Наведені обставини змушують свідків ухилятися від участі в слідчих (розшукових) діях, відмовлятися від співпраці, змінювати свої показання або надавати неправдиві свідчення на користь підозрюваного (обвинуваченого). Також свідки нерідко уникають звернення щодо застосування заходів безпеки. У результаті їхньої відмови від участі в досудовому розслідуванні значно ускладнюється встановлення доказів кримінального правопорушення, зменшується можливість викриття винних, а також ускладнюється формування обвинувачення та проведення попередньої оцінки події. Тому забезпечення безпеки осіб, які сприяють розслідуванню, а також їхніх родичів і близьких, стає важливим інструментом для отримання доказової, криміналістичної та іншої інформації про обставини злочину й протидію розслідуванню.

Безпека учасників досудового розслідування в кримінальному провадженні гарантується через своєчасне й ефективне застосування комплексу заходів, визначених Кримінальним процесуальним кодексом України [3], Законом України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» [4], а також іншими нормативно-правовими актами.

Забезпечення безпеки осіб, які сприяють розслідуванню, має кримінально-правове, процесуально-правове та криміналістичне значення. Для підвищення ефективності цього процесу потрібне комплексне застосування кримінальних процесуальних і криміналістичних заходів. У цьому контексті доцільно вдосконалити організаційні й тактико-криміналістичні підходи до застосування кримінальних процесуальних заходів, спрямованих на захист прав і безпеки учасників досудового розслідування. Важливо також удосконалювати законодавчу регламентацію відповідних слідчих (розшукових) дій.

Безпека участі свідків та інших осіб, які сприяють розслідуванню в кримінальному провадженні, є основним елементом сучасного тактико-криміналістичного забезпечення досудового розслідування та визначає відповідні тактичні завдання для слідчого в конкретних умовах його діяльності.

На нашу думку, забезпечення безпеки осіб на стадії досудового розслідування є одним із найбільш актуальних тактичних завдань, що потребує вжиття заходів безпеки.

З криміналістичного погляду тактичне завдання щодо забезпечення безпеки осіб, які сприяють розслідуванню (далі – особи, які захищаються), містить відповідні тактичні засоби для його вирішення, що охоплюють тактичні прийоми та комплекси (тактичні комбінації й операції) та їхнє поєднання. Здійснення цих тактичних засобів передусє процес прийняття слідчим тактичних рішень, що спрямовані на забезпечення безпеки осіб, що захищаються, і базуються на ретельному вивченні матеріалів провадження.

Під тактико-криміналістичним вирішенням завдання щодо забезпечення безпеки осіб, які захищаються, розуміємо інтелектуально-вольовий акт слідчого щодо вжиття заходів безпеки, обумовлений конкретними умовами розслідуваної події, що призводить до вибору оптимальної тактичної поведінки [5, с. 425].

Формування та вирішення тактичного завдання забезпечення безпеки осіб, які захищаються, повинно ґрунтуватися на криміналістичному аналізі й оцінці слідчим ситуації, що склалася на певному етапі розслідування, а також на тактичному прогнозуванні та плануванні відповідних тактичних заходів.

Зміст тактичних рішень для забезпечення безпеки осіб, які сприяють розслідуванню, у комплексі формує програму дій слідчого на відповідних етапах досудового розслідування. Вибір обґрунтованого тактичного вирішення завдання забезпечення безпеки осіб, які захищаються, проводиться через оцінку переваг можливих варіантів. Вважаємо, що обґрунтованим є те рішення слідчого, яке безпосередньо приводить до досягнення поставленої мети.

У процесі вирішення тактичного завдання із забезпечення безпеки учасників досудового розслідування в кримінальному провадженні слідчий застосовує тактико-криміналістичні засоби під час проведення слідчих (розшукових) дій, передбачених КПК України, які сприяють забезпеченню відповідного рівня безпеки для зазначених учасників. До таких заходів безпеки належать: збереження конфіденційності особистих даних учасника слідчої (розшукової) дії; прослуховування й запис телефонних та інших переговорів; проведення пред'явлення для впізнання в умовах, що унеможливають візуальне спостереження того, хто проводить впізнання. Крім того, на нашу думку, до кримінальних процесуальних заходів безпеки варто також відносити накладення арешту на поштово-телеграфну кореспонденцію, її огляд і вилучення, а також заборону на розголошення даних досудового розслідування. У процесі криміналістичного вирішення завдання щодо забезпечення безпеки учасників досудового розслідування особливу увагу потрібно приділяти вжиттю заходів для збереження конфіденційності відомостей про особу свідка під час проведення слідчих (розшукових) дій. Це є критично важливим для запобігання можливим спростуванням зібраних доказів у майбутньому.

Висновки. Зазначимо, що в галузі досліджень криміналістичного механізму (технології) забезпечення безпеки осіб, які сприяють слідчому в розслідуванні кримінальних правопорушень, існує певний недолік. У зв'язку з цим перспективним є розробка організаційних і методичних рекомендацій, що враховують специфічні ситуації та спрямовані на ефективне вирішення тактичних завдань, пов'язаних із забезпеченням безпеки цих осіб. Зокрема, вважаємо доцільним створення спеціалізованих криміналістичних програм (із варіантами їхньої адаптації) для вирішення завдань забезпечення безпеки осіб, які підлягають захисту, у рамках слідчих (розшукових) дій, що проводяться в умовах типових слідчих ситуацій на різних етапах досудового розслідування. Використання таких програм має спростити слідчому вибір і послідовність конкретних кримінальних процесуальних та інших заходів для забезпечення безпеки учасників кримінального процесу відповідно до тактичного завдання й індивідуальних умов розслідування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Криміналістика : підручник / кол. авт. : В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. ; за ред. проф. В. Ю. Шепітька. 4-е вид., перероб. і доп. Х. : Право, 2008. 464 с.
2. Захист свідків у кримінальному процесі. URL : <https://prikhodko.com.ua/ru/uslugi/ugolovnoe-pravo/zashhita-svidetelya-na-doprose/>

3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
4. Про забезпечення безпеки осіб, що беруть участь у кримінальному судочинстві : Закон України від 23.12.1993 № 3782-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text>
5. Маркус В. О. Криміналістика : навчальний посібник. К. : Кондор, 2007. 558 с.

REFERENCES

1. Kryminalistyka : pidruchnyk / kol. avt. : V. Yu. Shepitko, V. O. Konovalova, V. A. Zhuravel ta in. ; za red. prof. V. Yu. Shepitka. 4-e vyd., pererob. i dop. Kh. : Pravo, 2008. 464 s.
2. Zakhyst svidkiv u kryminalnomu protsesi. URL : <https://prikhodko.com.ua/ru/uslugi/ugolovnoe-pravo/zashhita-svidetelya-na-doprose/>
3. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 13.04.2012 № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
4. Pro zabezpechennia bezpeky osib, shcho berut uchast u kryminalnomu sudochynstvi : Zakon Ukrainy vid 23.12.1993 № 3782-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text>
5. Markus V. O. Kryminalistyka : navchalnyi posibnyk. K. : Kondor, 2007. 558 s.

P. V. Tsymbal. SOLVING TACTICAL TASKS WHEN ENSURING WITNESS SAFETY AT THE PRE-TRIAL INVESTIGATION STAGE

The article is devoted to revealing questions regarding ways of solving tactical tasks when ensuring security measures for witnesses, namely the confidentiality of data about them, at the stage of pre-trial investigation in criminal proceedings. Given the important role of witnesses in the investigation of criminal offenses and their potential risk of becoming objects of violence or pressure, the article focuses on the development of effective measures aimed at their protection. The author considers the main aspects of tactical actions, including the choice of means of ensuring the confidentiality of information, the organization of safe transportation and stay of the witness, as well as the interaction between law enforcement agencies to ensure an integrated approach. The main challenges faced by law enforcement officers during the pre-trial investigation are identified, in particular, the need to respond promptly to changes in the environment and situations arising around the witness. The article also analyzes international experience and regulatory and legal principles for ensuring the safety of witnesses, suggesting ways to improve national practice taking into account modern standards and requirements of the criminal process.

Keywords: witness, security measures, pre-trial investigation, criminal proceedings.